כיתה י' | תנ"ך | שיעור 1 מתוך 11 | 45 דק' | בראשית א, א – ב, כה

ממלכתי: סיפורי בראשית (פרקים א-יא ותולדות האבות) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי והשוואה לספרות המזרח הקדום); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

שני סיפורי הבריאה: "בראשית ברא" ו"ביום עשות"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים ישוו בין סיפור הבריאה הראשון (א, א – ב, ג) לסיפור השני (ב, ד-כה): שם האל, סדר הבריאה, מקום האדם והסגנון
- התלמידים יבחינו בין מבנה ספרותי (שבעה ימים, חזרות: "וַיְהִי־כֵן", "כִּי־טוֹב") לבין סיפור עלילתי
- התלמידים יכירו שתי דרכי פרשנות להבדלים: קריאה מסורתית (שני היבטים של סיפור אחד) וקריאה מחקרית (שני מקורות), וינסחו עמדה מנומקת

❓ השאלה הגדולה של השיעור

למה התורה מספרת על בריאת העולם והאדם פעמיים, ומה כל סיפור מלמד על האדם?

בפרק א האדם נברא "בְּצַלְמוֹ" ומקבל תפקיד "וְכִבְשֻׁהָ" (א, כח); בפרק ב הוא נוצר "עָפָר מִן־הָאֲדָמָה" ומונח בגן "לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ" (ב, טו).

🧪 פתיחה

מקרינים שני משפטים בלי לציין מקור: "האדם הוא נזר הבריאה" ו"האדם הוא עפר, וזקוק לאחרים". שואלים: איזה משפט נכון יותר לדעתכם? אחרי 2-3 תשובות מגלים: שני המשפטים נשענים על שני הסיפורים שנקרא היום, זה אחר זה, בתחילת התורה.

📖 הסבר למורה

הסיפור הראשון (א, א – ב, ג) בנוי בשבעה ימים, בתבנית קבועה: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים" → "וַיְהִי־כֵן" → "וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב" → "וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר". שלושת הימים הראשונים יוצרים מרחבים (אור, רקיע, יבשה), ושלושת הבאים ממלאים אותם (מאורות, עוף ודגים, חיות ואדם). שם האל: "אֱלֹהִים" בלבד. האדם נברא אחרון, זכר ונקבה יחד: "זָכָר וּנְקֵבָה, בָּרָא אֹתָם" (א, כז), והבריאה כולה "טוֹב מְאֹד" (א, לא). השבת חותמת את הסיפור (ב, א-ג).

הסיפור השני (ב, ד-כה) נפתח ב"בְּיוֹם, עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים" (ב, ד): שם האל "ה' אֱלֹהִים", אין ימים, והסיפור מתמקד באדם. האדם נוצר ראשון, לפני הצמחים, כי "וְאָדָם אַיִן, לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה" (ב, ה). הוא נוצר מעפר

ומקבל "נִשְׁמַת חַיִּים" (ב, ז), ובמקום "טוֹב מְאֹד" נאמר לראשונה "לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ" (ב, יח). האישה נבנית מצלע האדם (ב, כא-כב).

שתי דרכים להסביר את ההבדלים. הקריאה המסורתית רואה בסיפור השני פירוט של היום השישי, מזווית אחרת. הקריאה המחקרית (השערת התעודות) מייחסת את הסיפורים לשני מקורות שונים. בין הקוראים המודרניים, משה דוד קאסוטו (בפירושו לספר בראשית) הסביר את חילופי השמות לפי משמעותם: "אלהים" לאל בורא העולם כולו, ושם הוי"ה לאל במגעו האישי עם האדם. הרב יוסף דב סולובייצ'יק ("איש האמונה") קרא את שני הסיפורים כשני צדדים של כל אדם: "אדם הראשון" היוצר והכובש, ו"אדם השני" המחפש קשר ומשמעות. (שני האחרונים מובאים כאן בסיכום שלנו, לא בציטוט.)

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק א, פסוקים כו-לא

(כו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ; וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם, וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ, וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ, הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ.

(כז) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ, בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ: זָכָר וּנְקֵבָה, בָּרָא אֹתָם.

(כח) וַיְבָרֶךְ אֹתָם, אֱלֹהִים, וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ, וְכִבְשֻׁהָ; וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם, וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם, וּבְכָל־חַיָּה, הָרֹמֶשֶׂת עַל־הָאָרֶץ.

(כט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב זֹרֵעַ זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ, וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ, זֹרֵעַ זָרַע: לָכֶם יִהְיֶה, לְאָכְלָה.

(ל) וּלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ, אֲשֶׁר־בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה, אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב, לְאָכְלָה; וַיְהִי־כֵן.

(לא) וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה, וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד; וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר, יוֹם הַשִּׁשִּׁי.

בראשית פרק ב, פסוקים ד-ט

(ד) אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, בְּהִבָּרְאָם: בְּיוֹם, עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים – אֶרֶץ וְשָׁמָיִם.

(ה) וְכֹל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה, טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ, וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה, טֶרֶם יִצְמָח: כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֱלֹהִים, עַל־הָאָרֶץ, וְאָדָם אַיִן, לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה.

(ו) וְאֵד, יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ, וְהִשְׁקָה, אֶת־כָּל־פְּנֵי הָאֲדָמָה.

(ז) וַיִּיצֶר ה' אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם, עָפָר מִן־הָאֲדָמָה, וַיִּפַּח בְּאַפָּיו, נִשְׁמַת חַיִּים; וַיְהִי הָאָדָם, לְנֶפֶשׁ חַיָּה.

(ח) וַיִּטַּע ה' אֱלֹהִים, גַּן־בְּעֵדֶן – מִקֶּדֶם; וַיָּשֶׂם שָׁם, אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר.

(ט) וַיַּצְמַח ה' אֱלֹהִים, מִן־הָאֲדָמָה, כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה, וְטוֹב לְמַאֲכָל – וְעֵץ הַחַיִּים, בְּתוֹךְ הַגָּן, וְעֵץ, הַדַּעַת טוֹב וָרָע.

בראשית פרק ב, פסוקים טו-כג

(טו) וַיִּקַּח ה' אֱלֹהִים, אֶת־הָאָדָם; וַיַּנִּחֵהוּ בְגַן־עֵדֶן, לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ.

(טז) וַיְצַו ה' אֱלֹהִים, עַל־הָאָדָם לֵאמֹר: מִכֹּל עֵץ־הַגָּן, אָכֹל תֹּאכֵל.

(יז) וּמֵעֵץ, הַדַּעַת טוֹב וָרָע – לֹא תֹאכַל, מִמֶּנּוּ: כִּי, בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ – מוֹת תָּמוּת.

(יח) וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים, לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ; אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֵזֶר, כְּנֶגְדּוֹ.

(יט) וַיִּצֶר ה' אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה, כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם, וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם, לִרְאוֹת מַה־יִּקְרָא־לוֹ; וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה, הוּא שְׁמוֹ.

(כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת, לְכָל־הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם, וּלְכֹל, חַיַּת הַשָּׂדֶה; וּלְאָדָם, לֹא־מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ.

(כא) וַיַּפֵּל ה' אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה עַל־הָאָדָם, וַיִּישָׁן; וַיִּקַּח, אַחַת מִצַּלְעֹתָיו, וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר, תַּחְתֶּנָּה.

(כב) וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת־הַצֵּלָע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־הָאָדָם, לְאִשָּׁה; וַיְבִאֶהָ, אֶל־הָאָדָם.

(כג) וַיֹּאמֶר, הָאָדָם, זֹאת הַפַּעַם עֶצֶם מֵעֲצָמַי, וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי; לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה, כִּי מֵאִישׁ לֻקְחָה־זֹּאת.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "בְּרֵאשִׁית, בָּרָא אֱלֹהִים" (בראשית א, א)

💭 **מפרשים:** רש"י: לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהמצווה הראשונה, "וּמַה טַּעַם פָּתַח בִּבְרֵאשִׁית"? כדי לומר ש"כָּל הָאָרֶץ שֶׁל הַקָּבָ"ה הִיא".

📜 **כתוב:** "אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, בְּהִבָּרְאָם" (בראשית ב, ד)

💭 **מפרשים:** רש"י: "לְמֶדְךָ שֶׁכֻּלָּם נִבְרְאוּ בָרִאשׁוֹן"; כלומר, לפי רש"י אין כאן סדר בריאה חדש אלא חזרה מזווית אחרת.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: "נזר הבריאה או עפר?" (5 דקות)
2. קריאה מודרכת בפרק א: סימון התבנית החוזרת וטבלת ימים 1-3 מול 4-6 (10 דקות)
3. קריאה בפרק ב, ד-כה בזוגות (7 דקות)
4. טבלת השוואה על הלוח: שם האל, סדר, האדם, האישה, הסגנון (10 דקות)
5. כתוב / מפרשים: רש"י, קריאה מסורתית וקריאה מחקרית (8 דקות)
6. דיון וכרטיס יציאה (5 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה נברא בכל אחד משׁשת הימים? מה הקשר בין ימים א-ג לימים ד-ו?
2. במה שונה סדר בריאת האדם והצמחים בפרק ב מסדרם בפרק א?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה מלמד המעבר מ"טוֹב מְאֹד" (א, לא) ל"לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ" (ב, יח)?
2. למה, לפי רש"י, פותחת התורה בבריאה ולא במצוות?

הערכה (מה דעתי?)

1. איזו תמונה של האדם קרובה יותר לעולם שלנו: הכובש (א, כח) או השומר (ב, טו)? נמקו.
2. האם לדעתכם אפשר לקבל את שתי התמונות יחד? איך?

🏁 סיכום השיעור

שני הסיפורים מציגים שתי פנים של האדם: נברא בצלם אלוהים ושולט בעולם (פרק א), ונוצר מעפר, אחראי לגן וזקוק לזולת (פרק ב). את ההבדלים אפשר להסביר כשתי זוויות של סיפור אחד או כשני מקורות; בכל מקרה, הקורא לומד משניהם יחד.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד משלים על פתק: "ההבדל החשוב ביותר בין שני הסיפורים, לדעתי, הוא... כי..."

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: מבנה ששת הימים (מרחבים וממלאים), החזרות, והמעבר מ"טוֹב מְאֹד" ל"לֹא־טוֹב... לְבַדּוֹ".
- הקשר המזרח הקדום והקריאה המחקרית כגישה אחת מכמה: שני סיפורים, שני שמות לאל, ומה מייחד את סיפור הבריאה המקראי (בריאה בדיבור, בלי מאבק בין אלים).
- דיון ערכי פתוח: האדם ככובש מול האדם כשומר; אחריות סביבתית.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- ספורנו (א, א) על "בְּרֵאשִׁית": "בִּתְחִלַּת הַזְּמַן": הבריאה היא התחלת הזמן עצמו.
- ספורנו (ב, יח) על "עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ": "עֵזֶר שֶׁיִּהְיֶה כְּמוֹ שָׁוֶה לוֹ בְּצֶלֶם וּדְמוּת".
- אמונה ומידות: "כל הארץ של הקב"ה היא" (רש"י א, א); שבת כחותם הבריאה; האדם בצלם אלוהים ככבוד ואחריות.

💡 הערות למורה

לא להפוך את השיעור לוויכוח "מדע מול תורה"; השאלה כאן ספרותית ופרשנית. בכיתה דתית אפשר להתמקד בדרך רש"י וקאסוטו; בממלכתי להציג גם את הקריאה המחקרית כגישה אחת מכמה. סיפור הבריאה לגיל צעיר יש באתר ביחידה 1 (כיתה ב'); כאן העומק הוא ההשוואה. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

טבלת השוואה בין שני הסיפורים, מבנה ששת הימים, רש"י, שאלה בסגנון בגרות ומחוון בעמוד השני. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית א (מכון ממרא)
- בראשית ב (מכון ממרא)
- רש"י על בראשית א, א (ספריא)
- רש"י על בראשית ב, ד (ספריא)

מחוון: שני סיפורי הבריאה: "בראשית ברא" ו"ביום עשות"

1. ימים א-ג יוצרים מרחבים, ימים ד-ו ממלאים אותם: א אור ↔ ד מאורות; ב רקיע (מים עליונים ותחתונים) ↔ ה עוף ושרצי מים; ג יבשה וצמחים ↔ ו חיות היבשה והאדם.
2. "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים", "וַיְהִי־כֵן", "וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב", "וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר". סיפור מסודר, כמעט שירי; בריאה בדיבור, בלי מאבק, ועולם טוב.
3. שם האל: "אֱלֹהִים" / "ה' אֱלֹהִים". האדם: אחרון, אחרי החיות / ראשון, לפני הצמחים (ב, ה-ז). ממה: "בְּצַלְמוֹ", בלי חומר (א, כז) / "עָפָר מִן־הָאֲדָמָה" ו"נִשְׁמַת חַיִּים" (ב, ז). האישה: נבראה יחד עם הזכר, "זָכָר וּנְקֵבָה" / נבנתה מצלע האדם (ב, כא-כב). תפקיד: "וְכִבְשֻׁהָ, וּרְדוּ" (א, כח) / "לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ" (ב, טו).
4. פרק א: האדם הוא שיא בריאה מושלמת. פרק ב: האדם חסר, זקוק לזולת; הבדידות היא הדבר הראשון שאינו טוב.
5. כדי להראות ש"כל הארץ של הקב"ה היא": הוא ברא אותה ונותן אותה למי שישר בעיניו (תשובה לטענת "ליסטים אתם").
6. מסורתית: סיפור אחד, והפרק השני מפרט את בריאת האדם מזווית אחרת (רש"י ב, ד; קאסוטו: השמות לפי משמעותם). מחקרית: שני מקורות שונים שחוברו. כל עמדה מנומקת מתקבלת.
7. תשובה טובה: עמדה ברורה; ראיות כמו "בְּצַלְמוֹ", "וְכִבְשֻׁהָ", "טוֹב מְאֹד" מול "עָפָר", "לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ", "לֹא־טוֹב... לְבַדּוֹ"; ומסקנה: סתירה או השלמה (למשל שני צדדים של האדם, כמו בקריאת הרב סולובייצ'יק). חלוקת ניקוד מוצעת: עמדה 4, ראיות 4×3, הסבר ומסקנה 4.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן ואבן עזרא מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה' מובא בכתיב ה'. ממלכתי: סיפורי בראשית (פרקים א-יא ותולדות האבות) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי והשוואה לספרות המזרח הקדום); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.